

УДК 342:351.746.1

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019-9.02>

СПЕЦІАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЗМІН

Верголяс Олександр Олександрович,
аспірант

(Науково-дослідний інститут
інформатики і права Національної
академії правових наук України,
м. Київ, Україна),

виконавчий директор

(ІА «Петро і Мазепа медіа»,
м. Київ, Україна)

Статтю присвячено розгляду спеціальних інформаційних операцій (СІО) як геополітичного фактора й інструмента геополітичних змін, адже актуальною проблемою у сфері забезпечення міжнародної й національної безпеки сьогодні є адекватне реагування на появу нових викликів і загроз у різних сферах життєдіяльності світового співтовариства. У процесі подальшої глобалізації й постійного підвищення значення інформаційної складової частини розвитку сучасної цивілізації змінюється, зокрема, зміст і характер війн, що набувають системного або ж так званого гібридного характеру. Відповідно, набуває першочергового значення вивчення проблем, пов'язаних із сучасними тенденціями геополітичного інформаційного протиборства та використання СІО в локальних та глобальних конфліктах, зокрема військового характеру. СІО – це інформаційні операції, які проводяться в інтересах забезпечення національної безпеки з використанням сил безпеки і оборони. СІО можуть носити як інформаційно-технічний, так і інформаційно-психологічний характер, охоплюючи обидва напрямки інформаційного протиборства. СІО обох типів, а так само комплексні СІО можуть проводитися з метою оперативного або стратегічного маскування сторонами, що конфліктують, своїх реальних військових, геополітичних, політичних, економічних задумів, завдань і намірів, а також із метою дискредитації дій імовірного супротивника, його державної політики, економічних структур тощо. При цьому СІО можуть бути проведені на оперативно-тактичному, стратегічному й глобальному рівнях. Виходячи з того, що на світовій арені відбувається геополітичне інформаційне протиборство, можна констатувати, що силові маневри держав, у сферу стратегічних інтересів яких входить Україна (мова йде в першу чергу про РФ, що вступила у відкриту фазу силового протистояння з нашою країною), спрямовані на нав'язування нашій незалежній державі своєї політичної волі й бачення майбутнього, установа й досягнення стратегічних обривів, які визначаються геоекономічною конкуренцією. При цьому сили країни-агресора в більшості випадків перевершують вітчизняний потенціал, що змушує Україну звертатися до ідеї асиметричної протидії, в якій СІО відіграє одну з першорядних ролей.

Ключові слова: спеціальні інформаційні операції, інформаційний вплив, війна, конфлікт, геополітичні зміни.

SPECIAL INFORMATION OPERATIONS AS A GEOPOLITICAL CHANGE TOOL

Verholias Oleksandr Oleksandrovych,
Postgraduate Student
(Research Institute of Informatics and Law
of the National Academy of Sciences
of Ukraine, Kyiv, Ukraine)
Executive Director
(IA "Peter and Mazepa Media",
Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to the consideration of the special information operations (SIO) as a geopolitical factor and a tool of geopolitical changes, since an actual problem in the field of providing international and national security is an adequate response to the emergence of new challenges and threats in various spheres of life of the world community. In the process of further globalization and constant increase of the importance of the information component of the development of modern civilization, the content and nature of wars that acquire a systemic or so-called hybrid character are changing. Accordingly, it becomes of paramount importance to study the problems associated with the current trends in geopolitical information confrontation and the use of SIO in local and global conflicts, in particular military. SIO are information operations conducted in the interests of ensuring national security through the use of security and defense forces. SIO can be both technical and psychological, covering both directions of information confrontation. SIO of both types, as well as complex SIO, can be conducted with the purpose of operationally or strategically disguising conflicting parties of their real military, geopolitical, political, economic plans, tasks and intentions, as well as in order to discredit the actions of the alleged enemy, his state policy, economic structures, etc. In this case, SIO can be conducted at the operational-tactical, strategic and global levels. Proceeding from the fact that on the world stage geopolitical information confrontation takes place, one can state that the power maneuvers of states in the sphere of strategic interests of which Ukraine belongs (the issue is primarily about Russia, which entered into an open phase of a military confrontation with our country), aimed at to impose on our independent state their political will and vision of the future, establishment and achievement of the strategic horizons that are determined by geo-economic competition. In this case, the forces of the aggressor country in most cases surpass domestic potential, which forces Ukraine to address the idea of asymmetric counteraction, in which the SIO plays one of the primary roles.

Key words: special information operations, information influence, war, conflict, geopolitical changes.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою у сфері забезпечення міжнародної й національної безпеки сьогодні є адекватне реагування на появу нових викликів і загроз у різних сферах життєдіяльності світового співтовариства. Успішне вирішення цієї проблеми в умовах глобальних трансформацій сучасності неможливо в рамках застосування традиційних підходів до прогнозування загроз та до забезпечення належного рівня колективної й національної безпеки. Слід зауважити, що в процесі подальшої глобалізації й постійного підвищення значення інформаційної складової частини розвитку сучасної цивілізації змінюється, зокрема, зміст і характер війн, що набувають системного або ж так званого гібридного характеру. У свою чергу, цей фактор зумовлює необхідність зміни підходів до забезпечення національної безпеки окремих держав та безпеки колективного рівня.

Стан дослідження. Китайський полководець, військовий теоретик і філософ Сунь Цзи написав свій відомий трактат «Мистецтво війни» ще у V столітті до н.е. і вже тоді визначив інформаційне протиборство як стратегічний напрямок. «Краще атакувати розум супротивника, ніж його укріплені міста», – зауважує Сунь Цзи [1, с. 11], фактично формулюючи квінтесенцію спеціальних інформаційних операцій (СІО). На підставі сучасних досліджень і наукових публікацій слід дійти висновку, що проблеми національної безпеки в умовах глобального інформаційного суспільства, а також інформаційний вимір війн сьогодення в наш час також перебувають під пильною увагою вчених. Зокрема, вирішенню цих проблем присвячені роботи О. Заруби, О. Курбана, В. Ліпкана, Є. Магди, О. Морозова, І. Панарина, С. Ткаченка, Г. Почепцова тощо. У той же час слід констатувати, що наразі залишаються недостатньо вивченими проблеми, пов'язані із сучасними тенденціями геополітичного інформаційного протиборства та використання СІО в локальних та глобальних конфліктах, зокрема військового характеру.

Постановка завдання. Метою даної статті є розгляд СІО як геополітичного фактора й інструмента геополітичних змін.

Виклад основного матеріалу. Як справедливо відзначають С. Жабчик і К. Токарев [2], в епоху інформаційної революції руйнуються практично всі традиційні імперативи «класичної» геополітики, оскільки сьогодні три головні принципи, на яких базувалися класичні уявлення про міжнародні відносини (територія, суверенітет, безпека), не можуть більше вважатися такими, що адекватні сучасним реаліям. Феномен масової міграції людей, потоків капіталів, циркуляції ідей, деградації навколишнього середовища, поширення зброї масового знищення девальвують звичні уявлення про безпеку держави, національні інтереси, політичні пріоритети тощо, тоді як когнітологія стає наріжним каменем нового світогляду. Вітчизняний дослідник Ю. Канигін визначає її як інтелектуалізм, який становить нове бачення соціально-економічної динаміки, за якої інформаційно-семантична складова частини прогресу виступає визначальною [3, с. 41]. При цьому базовими факторами суспільного розвитку є інформаційно-комунікативні, тобто інтелектуальні, а провідною системою сучасної економіки – сфера перероблення, передачі й використання знань. Відповідно, устанавлюється новий вид суспільних відносин – інформаційні, які детермінують інші суспільні відносини. Це зумовлює й докорінні зміни в системі здійснення геостратегії.

Зокрема, детермінаційний характер інформаційних відносин зумовлює той факт, що провідне місце серед тенденцій сучасного силового протистояння наразі належить геополітичному інформаційному протиборству. Це одна із сучасних форм боротьби між державами, а також система заходів, яка здійснюється однією державою з метою порушення інформаційної безпеки іншої держави, при одночасному захисті від аналогічних дій із боку супротивника [4, с. 156]. І. Панарин пропонує виділити два види інформаційної боротьби: інформаційно-технічну й інформаційно-психологічну, яка ведеться на стратегічному, оперативному й тактичному рівнях [4, с. 169].

Щодо СІО слід зазначити, що це інформаційні операції, які проводяться в інтересах забезпечення національної безпеки з використанням сил безпеки й оборони. Зокрема, Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України відповідно до компетенції забезпечують протидію СІО, спрямованим проти Збройних Сил України та інших військових формувань, супроводження інформаційними засобами виконання завдань оборони України, а Служба безпеки України протидіє проведенню проти України СІО, спрямованих на підрив конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, загострення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуацій [5]. Виходячи з такого розуміння СІО,

вони можуть носити як інформаційно-технічний, так і інформаційно-психологічний характер, тобто охоплювати обидва напрямки інформаційного протиборства.

Під час інформаційно-технічної боротьби головними об'єктами впливу й захисту є інформаційно-технічні системи (системи зв'язку, телекомунікаційні системи, радіоелектронні засоби тощо). Інформаційно-технічний вплив є цілеспрямованим виробництвом і поширенням спеціальної інформації, яка безпосередньо впливає на функціонування й розвиток інформаційно-технічного середовища суспільства, тобто це комп'ютери, засоби зв'язку й програмне забезпечення, що відіграють роль зброї масового знищення, за допомогою якої можна проникати в комп'ютерні системи й порушувати їхню роботу. Основна роль у цьому приділяється руйнівним атакам на критичну інфраструктуру супротивника.

Під час проведення СІО інформаційно-психологічного характеру (саме їх зазвичай розуміють як класичні приклади СІО) основними об'єктами впливу стають психіка представників політичної еліти й населення конфронтуючих держав, а також система формування суспільної свідомості, думки й прийняття державно-управлінських рішень у сфері національної безпеки. СІО психологічної спрямованості, таким чином, становить цілеспрямоване виробництво й поширення спеціальної інформації, яка безпосередньо впливає (позитивно або негативно) на функціонування й розвиток інформаційно-психологічного середовища суспільства, психіку й поведінку політичної еліти й населення конкретної країни. Дослідники проблем сучасних інформаційних війн відзначають, що в процесі глобальної геополітичної інформаційної боротьби з метою захисту або руйнування матриць свідомості політичної еліти й населення країни використовують так звану інформаційно-психологічну зброю, до складу якої входять концептуально-методологічна, хронологічна (історична), фактологічна та лінгвістична зброя [6]. Концептуально-методологічна зброя як засіб впливу інформацію містить у собі світоглядну й методологічну складову, що дозволяє виділити загальний і частковий хід подій. На базі цієї інформації формуються: світоглядна картина людини, її ціннісна свідомість і методологічна культура; визначаються напрямки розвитку й стратегія захисту базових цінностей суспільства (безпека, добробут, справедливість тощо). Сформована в такий спосіб парадигма мислення є методологічною основою функціонування парадигми діяльності. Конструктивне застосування цього виду зброї спрямоване на формування критичного мислення людини, що значно знижує ймовірність перетворення останньої на жертву «маніпулятивних» війн. Результатами ж деструктивного застосування цієї зброї є: світоглядний хаос, некритичність мислення й диктат забобонів, що дозволяє здійснювати екзистенціальне маніпулювання суспільною свідомістю; комплекс неповноцінності в народі або навіть психологія раба; громадянський інфантилізм; деспотизм «картезіанського» розуму; концептуальна залежність і гіпостазування еліти; вкрай низький рівень або навіть відсутність правової і стратегічної культури. У хронологічній (історичній) зброї засобом впливу на суспільну свідомість є зміна інформації хронологічного порядку проходження фактів і явищ, їхніх взаємозв'язків. За умови володіння відповідною методологією ця зброя дозволяє розглядати явище як включення в глобальний історичний процес і точно визначити вектор національної політики. Саме фундаментальні знання про історичну реальність – знання законів, протиріч, тенденцій, рушійних сил суспільного розвитку й визначення його перспектив шляхом наукового передбачення – забезпечує можливість застосування історичної зброї для цілеспрямованого впливу на формування історичної свідомості суспільства. За змістом цей вплив охоплює такі взаємозалежні поняття, як історична пам'ять, історичні традиції, уроки минулого, історичний досвід тощо. Основу формування історичної свідо-

мости становить цілепокладання, адже мета як закон визначає спосіб і характер відповідних операцій, спрямованих на створення свідомості певного типу, визначає вибір необхідних для цього засобів. Конструктивне застосування історичної зброї спрямоване на формування історичної свідомості народу, що є запорукою його самоідентифікації на тлі історичної наступності й розвитку національної ідеології. Результатом деструктивного застосування цієї зброї, або так званих «історичних» війн, є інформаційна моральна ліквідація всіх національних і видатних людей, знищення історичної пам'яті, історичних традицій народу і його відомість до категорії неісторичної. Фактологічна зброя – це інформація прикладного характеру: релігія, ідеологія, політичні міфи, виборчі технології, технології маніпуляції свідомістю засобами масової інформації. Конструктивне застосування цієї зброї спрямоване на консолідацію нації, деструктивне – на розкол нації й підрив історичних основ духовної цілісності народу, його дезорієнтацію й дезорганізацію. В обох випадках передбачається можливість використання як просторової, так і тимчасової парадигми формування так званого ідеологічного поля нації. Необхідно також зауважити, що віра як основа будь-якої релігії утворює найбільш сильне ідеологічне поле порівняно з іншими ідеологіями. При цьому досить небезпечною є зміна ідеологічного поля протягом трьох-чотирьох поколінь, оскільки з погляду масової психології це приводить до психомутації, що характеризується масовою втратою віри, світоглядним хаосом і хаотичним рухом у соціальній сфері. Усе зазначене призводить до проникнення у сферу суспільної свідомості вірусу тоталітарного сектантства різного характеру. Лінгвістична зброя являє собою засіб впливу за допомогою мови. Остання є одночасно засобом спілкування та контролю, оскільки мовна форма дозволяє передавати інформацію й спростовувати її. Мовний фактор також впливає на зміну освітніх моделей. Якщо в аграрній і індустріальній цивілізації освіта виступала переважно транслятором знань, традицій культури, то в інформаційній цивілізації вона стає своєрідним посередником у придбанні знань, тобто мова є засобом не тільки передачі готових знань, але й навчанням здобувати, знаходити й застосовувати їх. Інформаційно-психологічна зброя застосовується з метою руйнування тонких структур суспільства (мораль, традиції) і формування інформаційного колоніалізму активною стороною і може бути застосована як самостійно, так і у складі так званої організаційної зброї, яка є зброєю другого пріоритету. Таким чином, проведення СІО психологічної спрямованості припускає маніпуляції, які зводяться до виправданих і не виправданих підмін знаків і значень, іміджеву маніпулятивну гру значенневими полями. Наприклад, мова може йти про проведення СІО для штучного підвищення рівня ентропії регіону з метою створення умов так званої «керованої нестабільності» [2].

СІО обох типів, а так само комплексні СІО можуть проводитися з метою оперативного або стратегічного маскуванню конфліктуючими сторонами своїх реальних військових, геополітичних, політичних, економічних задумів, завдань і намірів, а також із метою дискредитації дій імовірного супротивника, його державної політики, економічних структур тощо. При цьому СІО можуть бути проведені на оперативно-тактичному, стратегічному і глобальному рівнях.

СІО оперативно-тактичного рівня зазвичай має локальний вузько спрямований разовий характер і проводиться вибірково. «Ударна сила» таких СІО спрямовується на реперні точки імовірного супротивника на невеликій ділянці інформаційного простору. Зокрема, операція може плануватися й проводитися з метою дискредитації правлячої політичної еліти, опозиції, конкретних посадових осіб, локалізації деструктивних ЗМІ, компрометації суб'єктів господарювання або бізнес-проектів тощо. Стратегічний рівень проведення СІО вимагає застосування нетрадиційних форм і методів

широкомасштабного інформаційного впливу на груповий об'єкт атаки. В операції можуть бути задіяні агенти, резиденти, розробники і їхні інформаційно-ударні комплекси, розташовані на території ймовірного супротивника. Операція може проводитися на території декількох держав одночасно, протягом значного проміжку часу. Планування й реалізація СІО на глобальному рівні є вкрай складним і багаторівневим завданням. У нетрадиційній ударній комбінації цілеспрямованого інформаційного впливу необхідно задіяти всіх основних світових геополітичних суб'єктів, задіяння яких є доцільним в інтересах конкретної держави. З метою реалізації СІО також доцільно задіяти всі інформаційні ресурси держави, а так само сили й засоби інформаційного протиборства системи національної безпеки.

У цілому матеріали узагальнення досвіду збройних конфліктів останніх десятиліть дозволяють вести мову про систему багаторівневих СІО, у яких значна роль приділяється існуючим, а також перспективним силам і засобам радіоелектронної боротьби. Так, на етапі зародження збройного конфлікту тактичного рівня, який, на думку більшості експертів, буде основним способом вирішення міжрегіональних протиріч у найближчі 15-20 років, першою в системі спеціальних інформаційних операцій слід вважати СІО державного масштабу. Під час проведення СІО державного масштабу головні зусилля будуть зосереджуватися на міждержавному рівні й зводитися в основному до дипломатичних і економічних заходів і способів впливу, відтак застосування сил і засобів радіоелектронної боротьби на даному етапі конфлікту не буде, як правило, виходити за рамки заходів і дій, зумовлених керівними документами, що регламентують повсякденну діяльність сектору безпеки й оборони країни. У разі поглиблення конфлікту його перехід до етапу загострення напруженості й активної підготовки держав-супротивників до воєнних дій зміст і спрямування боротьби в інформаційній сфері може значно розширитися й привести до необхідності проведення нового виду СІО – на військовому рівні. Досягнення мети даної операції буде здійснюватися переважно в «інтелектуальний спосіб», сутність якого полягає в митецькому застосуванні в першу чергу демонстраційних дій, упровадженні дезінформації в підсистемі добування й збору інформації супротивника, щоб створити в нього неправильне уявлення про обстановку в районі конфлікту. У такий СІО сили й засоби радіоелектронної боротьби можуть залучатися головним чином за планом здійснення оперативного маскування. У цей час і тим більше в перспективі обов'язковою і невід'ємною частиною заключного етапу кризи (попереднього етапу початку активних військових (бойових) дій) стає наступний вид СІО, який зорганізується проводиться на фронтовому рівні, супроводжуючи фактичні бойові дії. Основними цілями цього виду СІО можуть бути примус супротивника до відмови від загострення конфлікту до військової фази або завоювання й утримання інформаційної переваги над ним до початку активних бойових дій [7].

За експертними оцінками, гібридна агресія РФ відносно України є різнорівневою комбінацією диференційованих форм і методів негативного впливу, серед яких домінуючим напрямком є інформаційний і кібернетичний. Важливим аспектом негативних СІО, які намагаються здійснювати російські спецслужби, є їх спрямованість на руйнування української державності починаючи з базового рівня – історичної пам'яті й самосвідомості нації як такої. Із цією метою російськими спецслужбами використовуються підконтрольні їм ЗМІ, інтернет-ресурси, групи у соціальних мережах, блогери, інтернет-тролі та навіть поштові сервіси. Із використанням цієї розгалуженої мережі не тільки збирається розвідувальна інформація про українських громадян, але й проводяться деструктивні пропагандистські СІО. Ще одним напрямком гібридної війни є виснаження фінансових і матеріальних ресурсів України, створення пере-

думов до втрати нею енергетичної незалежності, ослаблення транзитного потенціалу й дискредитація нашої держави на міжнародній арені з наступною реалізацією СІО. При цьому деструктивний інформаційний вплив і маніпулювання суспільною свідомістю російські спецслужби поєднують із проведенням цинічних за задумом і катастрофічних за результатами кібератак на об'єкти критичної інфраструктури [8].

Висновки. Виходячи з того, що на світовій арені відбувається геополітичне інформаційне протиборство, можна констатувати, що силові маневри держав, у сферу стратегічних інтересів яких входить Україна (мова йде в першу чергу про РФ, що вступила у відкриту фазу силового протистояння з нашою країною), спрямовані на нав'язування нашій незалежній державі своєї політичної волі й бачення майбутнього, установлення й досягнення стратегічних об'єктів, які визначаються гео економічною конкуренцією. При цьому сили країни-агресора в більшості випадків перевершують вітчизняний потенціал, що змушує Україну звертатися до ідеї асиметричної протидії, у якій СІО відіграє одну з першорядних ролей. При цьому впровадження стратегії гнучкого реагування на асиметричній основі вимагає наявності в Україні висококваліфікованих кадрів і значних фінансових і матеріальних ресурсів, у першу чергу – збільшення фінансування підрозділів інформаційної й кібернетичної безпеки вітчизняних спецслужб для закупівлі новітнього програмного забезпечення й устаткування, а також матеріального стимулювання фахівців високого рівня. Не менш важливим фактором є також вдосконалення правового поля використання необхідних інструментів протидії російським кібернетичним і інформаційним впливам.

Список використаних джерел:

1. Дьячук Н.В. Психотехника. Москва, 1997. 368 с.
2. Жабчик С.В., Токарев К.К. Информационная война как катализатор геополитических изменений». URL : https://elibrary.ru/download/elibrary_35236659_69242074.pdf (дата звернення: 30.11.2018).
3. Информационная война против Российской Федерации: институализация информационного противоборства: Мат-лы круглого стола (30 ноября 2010 г.). Москва : Науч. эксперт, 2011. 109 с.
4. Панарин И.Н. Информационная война, PR и мировая политика: Курс лекций. Москва : Огни, 2014. 352 с.
5. Доктрина інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». URL : <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (дата звернення: 28.10.2018).
6. Почепцов Г.Г. Информационные войны. Новый инструмент политики. Москва : Алгоритм, 2015. 256 с.
7. Донсков Ю.Е., Никитин О.Г. Место и роль специальных информационных операций при разрешении военных конфликтов. URL : <http://militaryarticle.ru/voennaya-mysl/2005-vm/9555-mesto-i-rol-specialnyh-informacionnyh-operacij-pri> (дата звернення: 20.11.2018).
8. Климчук А. Информационная и кибербезопасность в современном мире: опыт СБУ». URL : <https://www.liga.net/politics/opinion/informatsionnaya-i-kiberbezopasnost-v-sovremennom-mire-opyt-sbu> (дата звернення: 27.11.2018).